

อุปัชฌายวัตร-สัทธिवิหาริกวัตร : แนวคิดและหลักการปฏิบัติเพื่อ ความสามัคคีในสังฆมสงฆ์

Upajjhayavatta-Saddhivihikavatta : The Concepts and Practices for Creating Unity among Buddhist monks

พระมหาวิรัตน์ อาจารย์สุโก (สุวรรณโชติ)

Phramaha Virat Acarasubho (Suvannachot)

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร

Assistant Abbot of Chanasongkram Monastery, Thailand.

Email: virat_2550@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคำสอนเรื่องอุปัชฌายวัตรและสัทธिवิหาริกวัตร ในฐานะเป็นแนวคิดและหลักการปฏิบัติเพื่อสร้างความกลมเกลียวในสังฆมสงฆ์

จากการศึกษาพบว่า การที่พระพุทธองค์บัญญัติให้ภิกษุถืออุปัชฌายวัตรและกำหนดให้พระอุปัชฌาย์ต้องปกครองดูแลสัทธिवิหาริกนี้เป็นหลักประกันว่า กุลบุตรผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจะได้รับการศึกษาตามหลักไตรสิกขาอย่างแน่นอน การที่กำหนดให้ทั้งสองฝ่ายกระทำวัตรต่อกันก็เพื่อให้เกิดประโยชน์ คือเพื่อลดทิฐิฐานะของศิษย์ ให้มีความเคารพยำเกรงในพระอุปัชฌาย์อันจะเป็นการง่ายในการฝึกหัดพัฒนาในด้านอื่นๆ และเพื่อให้ทั้งสองฝ่ายได้ทำอุปการต่อกัน จะได้เกิดความสนิทสนมสมานสามัคคีและความอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก

อุปัชฌายวัตรและสัทธिवิหาริกวัตรมีประโยชน์ต่อสังฆมสงฆ์ทั้งในภาวะปกติและในภาวะที่เกิดความขัดแย้ง กล่าวคือในภาวะปกติ การที่ทั้งสองฝ่ายได้ทำอุปการต่อกัน สิ่งที่เกิดแน่นอนคือความสมานสามัคคีอย่างแนบแน่น ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสัทธिवิหาริกและรวมทั้งพระภิกษุร่วมพระอุปัชฌาย์เดียวกัน หากเกิดความขัดแย้งหรือเกิดอภิชเร การที่คณะสงฆ์ได้ทำอุปการต่อกัน การแก้ปัญหาาก็จะเป็นไปโดยง่าย เพราะทั้งสองฝ่ายจะมีความเคารพยำเกรงกัน บางปัญหาก็แก้ได้ เพราะเห็นแก่พระอุปัชฌาย์หรือเพราะมีความเคารพยำเกรงในพระอุปัชฌาย์ซึ่งถือว่าเป็นเสมือนผู้ให้กำเนิดในโลกแห่งพระพุทธศาสนา อุปัชฌายวัตรและสัทธिवิหาริกวัตรจึงเป็นสายสัมพันธ์เพื่อความสามัคคีในหมู่สงฆ์

คำสำคัญ : อุปัชฌายวัตร, สัทธिवิหาริกวัตร, ความสามัคคีในหมู่สงฆ์

Abstract

This article is aimed at studying the doctrine about Upajjhayavatta and Saddhiviharikavatta. It's the concepts and practices for creating unity among Buddhist monks.

From the study, it is found as follows :- the Lord Buddha regulates the Buddhist monks to follow the Upajjhayavatta. Moreover, it was determined that the preceptors need to take care of the Saddhiviharikavatta in order to assure that young men who are ordained into the Buddhism religion will be educated according to the three studies. Such determination aims at creating the benefits among these two parties including the reduction of students' pride. When they respect the preceptors, it will be easy for conducting other areas of training and development. And when they help each other, they will be closed to one another which ultimately results in unity and happiness in living together.

Upajjhayavatta and Saddhiviharikavatta benefit the Buddhist monks both in the normal and conflict situations. In the normal situation, if both parties support each other, there will be the strong unity among preceptor and Saddhiviharik as well as the Buddhist monks who share the same preceptors. If there is any conflict or allegation for both parties which support each other, they can easily solve this problem due to the respect for each other. Some problems can be solved because of the considerate or respect for the preceptors. They will treat the preceptors as the creator in the world of Buddhism. Therefore, relation among the Upajjhayavatta and Saddhiviharikavatta will bring the true unity among Buddhist monks.

Keyword : Upajjhayavatta; Saddhiviharikavatta; Unity among Buddhist monks

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา ชีวิตของชาวพุทธจะพัฒนาไปสู่จุดหมายสูงสุดได้ก็ด้วยอาศัยการศึกษา เมื่อการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นการจัดระบบเพื่อฝึกฝนและองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาจึงเป็นสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญ มนุษย์ถือว่าเป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและสามารถฝึกให้เป็นสัตว์ที่ประเสริฐได้ ไม่ใช่เป็นอยู่ด้วยสัญชาตญาณเหมือนสัตว์ทั้งหลาย เมื่อฝึกแล้วก็จะเป็นคนประเสริฐสุดยิ่งกว่าเทวดาพรหม (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต, 2542) บุคคลผู้เป็นเลิศด้านการฝึกมนุษย์ได้แก่ พระพุทธเจ้าผู้เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระพุทธองค์ได้วางกฎเกณฑ์การฝึกไว้อย่างครบถ้วนทั้งรูปแบบและวิธีการการศึกษาในพระพุทธศาสนาเรียกว่า ไตรสิกขา สำหรับภิกษุแล้วชีวิตของการศึกษาเริ่มต้นตั้งแต่วัยบรรพชา และจะถือว่าจบการศึกษาก็ต่อเมื่อบรรลุปะนาโมสัมมาสัมพุทธะ การบวชเป็นภิกษุถือว่าเป็นการประกาศตนว่าพร้อมจะเข้ามารับการศึกษาตามหลักไตรสิกขาไปจนตลอดชีวิต ความประพฤติดีทางกายและวาจาหรือการรักษากายและวาจาให้เรียบร้อยเป็นเครื่องมือสำหรับควบคุมความประพฤติของมนุษย์ ให้ตั้งอยู่ในความดีงาม รวมถึงการรักษาระเบียบวินัยให้ดำรงอยู่เป็นปกติไม่ให้เกิดโทษแก่ตน (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต, 2540)

ไตรสิกขานี้เป็นหลักแห่งการศึกษา หรือวิธีการเบื้องต้นแห่งการศึกษาในทางพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสนับสนุนให้พระภิกษุสมาทาน คือนำเอาไปปฏิบัติ เพราะถือว่าเป็นกิจที่ควรกระทำของสมณะตั้งแต่แรกเริ่มเข้าสู่พระธรรมวินัย (อง.ทก. (ไทย) 20/82/308 - 309) เพื่อให้มีบรรยากาศที่สอดคล้องกับการฝึกตน พระพุทธองค์จึงตั้งสังคมสงฆ์ขึ้น ให้เป็นสังคมที่มีสมาชิกเป็นบรรพชิตผู้สละเครื่องผูกพันคือบ้านเรือนนอกบวช ดังนั้น สังฆะจึงเป็นสังคมที่พระพุทธองค์ตั้งขึ้นเพื่อให้มีบรรยากาศแห่งการศึกษาอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตาม เมื่อกุลบุตรต่างชั้นต่างวรรณะมาอยู่ร่วมกันในสังฆะ สิ่งที่ต้องมี คือความปรองดอง หรือสังฆสามัคคี เพื่อให้กระบวนการฝึกฝนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จึงกำหนดให้มีบุคคลที่ทำหน้าที่ปกครองดูแล

พระพุทธศาสนากำหนดให้พระอุปัชฌาย์ปกครองดูแลสหวิหาริกด้วยการให้การศึกษาอบรม ภิกษุผู้บวชใหม่จะต้องถือนิสัยอยู่กับพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์เป็นเวลา 5 พรรษาจนกว่าจะมีปัญญารักษาดน การกำหนดให้มีพระอุปัชฌาย์ปกครองนี้จึงเป็นหลักประกันว่าภิกษุผู้บวชเข้ามาใหม่จะได้รับการฝึกฝนตามหลักของไตรสิกขา ให้ภิกษุทุกรูปถือปฏิบัติพระธรรมวินัยไปในแนวเดียวกัน (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต, 2539) ธรรมเนียมปฏิบัติที่เป็นสายสัมพันธ์แห่งความสามัคคีในหมู่สงฆ์ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสหวิหาริกนี้ เรียกว่า วัตร จำแนกเป็น 2 ฝ่ายระหว่างอุปัชฌาย์กับสหวิหาริก เป็นข้อปฏิบัติที่สหวิหาริกควรปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ว่า อุปัชฌาย์วัตร และ ธรรมเนียมหรือข้อปฏิบัติที่อุปัชฌาย์ควรปฏิบัติต่อสหวิหาริกว่า สหวิหาริกวัตร (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต, 2540ก)

นอกจากจะถือว่าอุปัชฌายวัตรกับสัทธินิหาริกวัตรเป็นธรรมเนียมที่เอื้อต่อการฝึกฝนแล้ว สิ่งที่จะได้ตามมาแน่นอน คือความสามัคคีในหมู่สงฆ์ เนื่องจากทั้งสองฝ่ายจะได้ทำอุปะการะต่อกัน ความเคารพความผูกพันและความมีเมตตาไมตรีต่อกันจะส่งผลให้การอยู่ร่วมกันในหมู่สงฆ์มีสายสัมพันธ์อย่างแนบแน่น นอกจากจะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสัทธินิหาริกแล้ว ระหว่างศิษย์ที่บวชกับพระอุปัชฌาย์รูปเดียวกันก็จะมีสายสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นอีกด้วย เพราะถือว่าเป็นลูกพ่อเดียวกัน เรียกภิกษุเหล่านี้ว่า ภิกษุร่วมพระอุปัชฌาย์

ในสังคมสงฆ์ไทยปัจจุบัน สภาพสังคมเปลี่ยนไป บทบาทการทำหน้าที่ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสัทธินิหาริกก็เปลี่ยนไปด้วย เนื่องจากก่อนบวชพระอุปัชฌาย์กับสัทธินิหาริกไม่มีความคุ้นเคยกัน เมื่อบวชแล้วพระภิกษุส่วนมากก็ไม่ได้พำนักอยู่ในวัดเดียวกันกับพระอุปัชฌาย์ เนื่องจากในตำบลหนึ่งมักจะมีพระอุปัชฌาย์เพียงรูปเดียว คือ เจ้าคณะตำบล ทำหน้าที่ให้การอุปสมบทให้กุลบุตรในเขตปกครองตำบลของตนเอง ส่วนมากพระภิกษุที่บวชแล้วมักจะกลับไปอยู่วัดบ้านเกิดหรือวัดอื่นที่ต้องการจะไปพักอาศัย การทำหน้าที่ระหว่างพระอุปัชฌาย์ที่เรียกว่า อุปัชฌายวัตรกับสัทธินิหาริกวัตรจึงไม่สามารถกระทำได้อย่างเต็มที่ จากรายงานการวิจัยพบว่า ปัจจุบันพระอุปัชฌาย์จำนวนไม่น้อยไม่ได้ทำหน้าที่ของความเป็นผู้ให้กำเนิดทางธรรมอย่างสมบูรณ์ กล่าวคือพระอุปัชฌาย์ส่วนใหญ่เมื่อบวชแล้วไม่ได้ทำการสอนพระภิกษุสามเณรที่ตนบวช ไม่ได้ดูแลเอาใจใส่อย่างแท้จริง และพบว่าหลัง จากที่บวชแล้วไม่ได้อยู่กับพระอุปัชฌาย์ แต่อาศัยอยู่คนละวัดกับพระอุปัชฌาย์ของตน (จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2557) แม้จะมีธรรมเนียมว่า ให้ภิกษุใหม่ไปถือนิสัยกับเจ้าอาวาสในวัดที่ตนไปพำนักด้วย โดยจะต้องเป็นภิกษุที่มีคุณสมบัติและอายุพรรษาในระดับเดียวกันกับพระอุปัชฌาย์ แต่ก็ไม่ค่อยได้ผลเท่าที่ควร เนื่องจากอุปัชฌาย์กับสัทธินิหาริกไม่ได้อยู่ในอาวาสเดียวกันนี้จึงทำให้ไม่ได้ทำวัตรปฏิบัติต่อกันตามพุทธประสงค์ จึงส่งผลให้เกิดปัญหาตามมามากมาย ได้แก่

- 1) ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสัทธินิหาริกจะไม่ค่อยมีความสนิทสนมไม่มีความคุ้นเคยกัน การศึกษาอบรมทั้งด้านพระปริยัติและปฏิบัติก็ไม่ได้ทำอย่างเต็มที่ เพราะต่างคนต่างอยู่ ไม่มีได้มีบรรยากาศแห่งความสามัคคี

- 2) พระภิกษุบางรูปแม้จะไปขอนิสัยกับภิกษุรูปอื่น แต่ก็มักไม่ได้รับการดูแล ทำให้ไม่ได้รับการศึกษาดีเท่าที่ควร

- 3) ในกรณีเกิดความขัดแย้งในหมู่สงฆ์หรือกรณีเกิดอริกรณี ในปัจจุบันผู้มีอำนาจจัดการคือเจ้าคณะผู้ปกครอง เช่น เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล ซึ่งท่านเหล่านี้บางครั้งไม่ใช่พระอุปัชฌาย์ การแก้ปัญหาบางครั้งเป็นไปด้วยความยากลำบาก แต่หากผู้แก้ปัญหาเป็นพระอุปัชฌาย์ การแก้ปัญหาก็จะง่ายขึ้น เพราะส่วนมากจะเห็นแก่พระอุปัชฌาย์ที่มีความเคารพกันเสมือนพ่อ ในบางกรณีก็เป็นเรื่องระหว่างภิกษุร่วมอุปัชฌาย์เดียวกัน การแก้ปัญหาดังกล่าวก็ง่ายขึ้น คู่กรณีมักจะเห็นแก่พระอุปัชฌาย์ จึงทำให้เกิดความสามัคคีกันง่ายขึ้น เพราะคู่กรณีมักจะมี ความยำเกรงในตัวพระอุปัชฌาย์ซึ่งเป็นที่เคารพของทั้งสองฝ่าย

บทความนี้ต้องการจะกล่าวถึงอุปัชฌายวัตร (ข้อปฏิบัติที่สัทธิวิหาริกควรปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์) และสัทธิวิหาริกวัตร (ข้อปฏิบัติที่พระอุปัชฌาย์ควรปฏิบัติต่อสัทธิวิหาริก) ซึ่งเป็นหลักการปฏิบัติเพื่อความสัมพันธ์ในสังคมสงฆ์ โดยจะกล่าวถึงความจำเป็นมา ข้อปฏิบัติในแง่มุมต่างๆ และจะวิเคราะห์ให้เห็นว่าอุปัชฌายวัตรและสัทธิวิหาริกวัตรนี้ มีความสำคัญต่อการสร้างความเรียบร้อยดีงามและความสามัคคีในสังคมสงฆ์ มีรายละเอียดตามลำดับดังต่อไปนี้

ความเป็นมาของอุปัชฌายวัตรและสัทธิวิหาริกวัตร

เป็นที่ทราบโดยทั่วไปว่า ในระยะแรกที่พระพุทธองค์ออกประกาศพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ยังไม่ได้กำหนดให้ภิกษุใหม่ต้องถืออุปัชฌายวัตร ทำให้กุลบุตรเหล่านั้นเมื่อบวชแล้วไม่มีใครคอยให้การศึกษอบรมเรื่องมรรยาทหรือข้อปฏิบัติต่างๆ จึงพากันประพฤติดีเสียหาย เช่น นุ่งห่มจีวรไม่เรียบร้อย ตอนออกบิณฑบาตพบคนกำลังบริโภคก็ยืนบาตรขอรับอาหาร ยืนบนของที่ทำเป็นอาหาร ออกปากขออาหารจำพวกแกวข้าวสุกมาฉันด้วยตนเอง บางพวกพอถึงเวลาฉันภัตตาหารก็ส่งเสียงดังในโรงฉัน ทำให้ชาวบ้านที่พบเห็นพากันตำหนิว่า “ภิกษุพวกนี้ส่งเสียงดังในโรงฉัน เหมือนพวกสมณพราหมณ์ในสถานที่เลี้ยงพราหมณ์” พวกภิกษุได้ยินคนเหล่านั้นกล่าวตำหนิจึงได้นำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์สอบถามจนทราบความเป็นจริง ทรงตำหนิว่า “การกระทำนั้นไม่สมควร ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย แต่กลับจะทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้ไม่เลื่อมใส คนที่เลื่อมใสอยู่แล้วกลับคลายความเลื่อมใสไปเป็นอย่างอื่น” (วิ.ม. (ไทย) 4/64/79-81)

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตำหนิภิกษุเหล่านั้นโดยประการต่าง ๆ แล้ว ได้ตรัสโทษแห่งความเป็นคนเลี้ยยาก ความคลุกคลี ความเกียจคร้าน ตรัสคุณแห่งความเป็นคนเลี้ยง่าย สันโดษ ความขัดเกลา ความก่อดีกเลส อาการที่น่าเลื่อมใส การไม่สะสม การปรารภความเพียร โดยประการต่าง ๆ ทรงแสดงธรรมมิทราให้เหมาะสมให้คล้อยตามกับเรื่องนั้นแล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์จักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในสัทธิวิหาริกฉันบุตร สัทธิวิหาริกจักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในอุปัชฌาย์ฉันบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้อุปัชฌาย์และสัทธิวิหาริกจักมีความเคารพยำเกรงประพฤติกุลมเกลียวกัน จักถึงความเจริญอกงามไพบุลย์ในธรรมวินัยนี้” (วิ.ม. (ไทย) 4/65/81) หลังจากพระพุทธองค์อนุญาตการถือพระอุปัชฌาย์แล้วทรงแสดงวัตรที่พระอุปัชฌาย์กับสัทธิวิหาริกพึงปฏิบัติต่อกันอย่างเหมาะสม

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การถืออุปัชฌาย์เป็นเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงเห็นความสำคัญ แม้ในเบื้องต้นจะเน้นไปที่การฝึกมารยาทหรือความเรียบร้อยในการเป็นอยู่ แต่จากพุทธดำรัสอนุญาตการถือพระอุปัชฌาย์ จะเห็นว่าทรงมีพระประสงค์จะให้สัทธิวิหาริกกับพระอุปัชฌาย์มีความยำเกรง ความกลมเกลียว ความเจริญอกงามไพบุลย์ในพระธรรมวินัยด้วยกันทั้งสองฝ่าย

จึงกล่าวได้ว่าการถือพระอุปัชฌาย์มีส่วนสำคัญในการสร้างความสงบเรียบร้อยและความสามัคคีในหมู่สงฆ์

อุปัชฌาย์วัตร : วัตรที่สัทธินิหาริกพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์

พระเถระผู้รับรองกุลบุตรเข้ามารับการอุปสมบทในท่ามกลางสงฆ์เรียกว่า “อุปัชฌาย์” แปลว่า “ผู้เฝ้าเอาใจใส่ต่อการชี้โทษแก่ศิษย์” (พระโมคคัลลานเถระ, 2547) ได้แก่ ผู้คอยดูแลเอาใจใส่ คอยแนะนำพรำเตือนสัทธินิหาริก (ศิษย์) ของตน ซึ่งก็คือพระเถระผู้ทำหน้าที่เป็นประธานในการบวชกุลบุตรในพระพุทธศาสนา พระอุปัชฌาย์มีหน้าที่หลัก 2 อย่าง คือ เป็นผู้รับผิดชอบและรับรองผู้บวชในพิธีบรรพชาอุปสมบทและเป็นผู้รับปกครองดูแล แนะนำ ตักเตือนและติดตามความเป็นอยู่ของผู้ที่ตนบวชให้ เหมือนบิดาปกครองดูแลบุตร ตามกฎหมายเถรสมาคมนั้นได้กำหนดให้เขตปกครองคณะสงฆ์แห่งหนึ่งให้มีพระอุปัชฌาย์เพียงหนึ่งรูปเว้นแต่มีกรณีพิเศษ

ตามพระวินัย อุปัชฌาย์วัตร คือ ธรรมเนียมวัตรหรือข้อปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ หน้าที่ที่สัทธินิหาริกพึงกระทำต่อพระอุปัชฌาย์ของตน กล่าวโดยสรุปเฉพาะด้านที่สำคัญได้แก่

1) เอาใจใส่ปรนนิบัติรับใช้ท่าน สัทธินิหาริกพึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้า ห่มผ้า เถียงบาข้างหนึ่งเริ่มรับใช้พระอุปัชฌาย์ตั้งแต่เช้า ด้วยการถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ นอกจากนี้ ต้องคอยรับใช้ท่านในโอกาสต่างๆ ทั้งตอนอยู่ในวัดและนอกวัด ทั้งตอนฉันอาหาร ตอนพักผ่อนและตอนสรงน้ำ พร้อมกับคอยรักษาความสะอาดเสนาสนะและบริเวณรอบๆ ที่อยู่

2) คอยศึกษาเล่าเรียนจากท่าน ถ้าพระอุปัชฌาย์ต้องการจะให้เรียน สัทธินิหาริกพึงเรียนพระบาลีและอรรถกถา

3) ขวนขวายป้องกัน หรือระงับความเสียหาย เช่น ความคิดจะสึก ความเห็นผิดเป็นต้น หากพระอุปัชฌาย์คิดอยากจะสึก มีความรำคาญ มีความเห็นผิด หรือต้องอาบัติหนัก (สังฆาติเสส) หรือถูกคณะสงฆ์ลงโทษด้วยกรรมมีตชชนียกรรมเป็นต้น สัทธินิหาริกต้องหาทางช่วยเหลือตามสมควรแก่กรณี พร้อมกับหาทางช่วยบรรเทาความเสียหายอันอาจเกิดขึ้น

4) รักษาหัวใจของท่าน มีความเคารพ จะไปไหนบอกลา ไม่เที่ยวไปตามอำเภอใจ จะรับความช่วยเหลือจากใครหรือจะกระทำการสงเคราะห์แก่ใคร ต้องบอกให้ท่านรับทราบ

5) เอาใจใส่พยาบาลเมื่อท่านอาพาธ คอยดูแลท่านตลอดชีวิต รองจนกว่าท่านจะหาย

การกระทำอุปัชฌาย์วัตรนี้เป็นกิจที่สัทธินิหาริกต้องใส่ใจไม่เพิกเฉย ให้ความสำคัญเสมอ เหมือนที่ท่านเป็นบิดาผู้ให้กำเนิดบนโลกนี้ ชาวพุทธถือว่าพระอุปัชฌาย์เป็นเหมือนบิดาผู้ให้กำเนิดในทางธรรม เวลากระทำวัตรต่อท่านจึงให้คิดว่าท่านเป็นเหมือนบิดา

สัทธินิหาริกวัตร : วัตรที่พระอุปัชฌาย์พึงปฏิบัติต่อสัทธินิหาริก

ส่วนภิกษุใหม่ผู้บวชแล้วอยู่กับพระอุปัชฌาย์เรียกว่า “สัทธินิหาริก” แปลว่า ผู้อยู่ด้วยเป็นคำเรียกผู้ที่ได้รับอุปสมบท คือถ้าอุปสมบทต่อพระอุปัชฌาย์รูปใด ก็เป็นสัทธินิหาริกของพระอุปัชฌาย์รูปนั้น ผู้สมควรใจขอบรรพชาอุปสมบทต้องปฏิญญาว่ามีศรัทธาเลื่อมใส ขอสมัครบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา จึงขอมอบตัวเป็นสัทธินิหาริกในพระอุปัชฌาย์ และเมื่อได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว จะเคารพนับถือเชื่อฟัง ตั้งอยู่ในโอวาทของพระอุปัชฌาย์ และจะประพฤติดี ปฏิบัติชอบตามพระวินัย ระเบียบแบบแผนของวัดและคณะสงฆ์ตลอดไป

สัทธินิหาริกวัตร คือ ธรรมเนียมวัตร หรือข้อปฏิบัติต่อสัทธินิหาริก หน้าที่ยื่นพระอุปัชฌาย์จะพึงกระทำต่อสัทธินิหาริก กล่าวโดยสรุปเฉพาะด้านที่สำคัญได้แก่

1) เอาธุระในการศึกษา พระอุปัชฌาย์พึงสงเคราะห์ อนุเคราะห์สัทธินิหาริกด้วยอุเทศปริปุจฉา โอวาทและอนุศาสน์ เอาใจใส่ในการสั่งสอนอบรมศิษย์ให้มีความรู้แตกฉาน ทั้งด้านสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา และด้านสาชีพ คือสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ร่วมกัน ผู้ดำเนินชีวิตร่วมกัน มีความประพฤติเสมอกัน มีความสามัคคีกัน เป็นแบบแผนแห่งความประพฤติที่ดี ทำให้มีชีวิตร่วมกันอันเดียวกัน ทำให้ภิกษุทั้งหลายผู้มาจากถิ่นฐานชาติตระกูลต่างๆ กันมามีความเป็นอยู่เสมอเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต, 2540ข)

2) สงเคราะห์ด้วยบาตรจีวรและบริวารอื่นๆ ถ้าสัทธินิหาริกไม่มีบริวารที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต พระอุปัชฌาย์จะต้องจัดหาให้ จากนั้นคอยให้ความช่วยเหลือด้วยกิจที่พอจะช่วยให้ในลักษณะเดียวกับที่ศิษย์กระทำต่อตนเอง

3) ขวนขวายป้องกันหรือระงับความเสื่อมเสีย เช่น ความคิดจะสึก เปลื้องความเห็นผิด เป็นต้น พระอุปัชฌาย์ต้องคอยดูแลความเป็นอยู่ของสัทธินิหาริกให้อยู่ในเพศพรหมจรรย์ได้อย่างมั่นคง หากเกิดความเสียหายแก่สัทธินิหาริกต้องหาทางช่วยเหลือตามสมควร

4) เมื่อเกิดอาพาธก็เอาใจใส่พยาบาลจนตลอดชีวิต รองนกว่าจะหาย

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการบัญญัติอุปัชฌาย์วัตรและสัทธินิหาริกวัตรให้ปฏิบัติต่อกันแล้ว แต่ปรากฏว่า มีภิกษุบางรูปไม่ยอมปฏิบัติตาม พระพุทธองค์จึงมีพุทธานุญาตให้ทำการประณามได้ด้วยการห้ามไม่ให้เข้ามาหา ไม่ให้มาทำการอุปฐาก หรือให้ชนบริวารออกไปจากที่อยู่ ทั้งนี้เพื่อให้สัทธินิหาริกนั้นสำนึกแล้วยอมขอขมาโทษ จึงมีข้อกำหนดว่า ภิกษุผู้ไม่ประพฤติชอบในพระอุปัชฌาย์ เมื่อถูกประณามแล้วจะต้องขอขมาพระอุปัชฌาย์ หากไม่ยอมขอขมาต้องอาบัติทุกกฏ ฝ่ายอุปัชฌาย์เมื่อสัทธินิหาริกสำนึกได้แล้วมาขอขมา ต้องรับคำขอขมา หากไม่ยอมรับคำขอขมา ต้องอาบัติทุกกฏ มีข้อควรระวังว่า การประณามนั้นต้องทำอย่างระมัดระวังและรอบคอบ พระอุปัชฌาย์ต้องไม่ประณามสัทธินิหาริกผู้ประพฤติชอบ หากประณามสัทธินิหาริกผู้ประพฤติชอบต้องอาบัติทุกกฏ (วิ.ม. (ไทย) 4/68/94)

นอกจากนี้ พระอุปัชฌาย์ยังต้องเคร่งครัดในการรักษาจริยาของพระอุปัชฌาย์ เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนทั่วไป จริยาของพระอุปัชฌาย์ที่มหาเถรสมาคมกำหนดเพิ่มเติม ได้แก่

- 1) พระอุปัชฌาย์ต้องเอื้อเฟื้อ สวรรุ ประพฤติตามพระธรรมวินัย และกฎหมายมหาเถรสมาคมอย่างเคร่งครัด เพื่อเป็นแบบอย่างอันดีของสัทธิวิหาริก
- 2) พระอุปัชฌาย์ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่งหรือคำแนะนำของพระสังฆาธิการ ผู้บังคับบัญชา ซึ่งสั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัยและกฎหมายมหาเถรสมาคม
- 3) พระอุปัชฌาย์ต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความระมัดระวัง มิให้บรรพชาอุปสมบทกรรมวิบัติบกพร่องไม่ว่าด้วยเหตุใดๆ (กรมการศาสนา, 2542)

การกระทำสัทธิวิหาริกวัตรนี้เป็นกิจที่พระอุปัชฌาย์ต้องใส่ใจไม่เพิกเฉย ให้ความสำคัญเสมอเหมือนว่าภิกษุใหม่นั้นยังไม่มีวุฒิภาวะเพียงพอ ยังต้องการความช่วยเหลือจากผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่า ให้ถือว่าสัทธิวิหาริกนี้เป็นเหมือนบุตรผู้ซึ่งยังต้องการความช่วยเหลือดูแลจากบิดา เวลาที่ตนกระทำวัตรต่อสัทธิวิหาริกจึงให้คิดว่าภิกษุนั้นเป็นเหมือนบุตร

ความสามัคคีในสังฆมณฑลอันเกิดจากบำเพ็ญวัตรปฏิบัติต่อกัน

คณะสงฆ์เป็นคำเรียกหมู่ภิกษุซึ่งเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วเลื่อมใสแล้วสละเรือนออกบวชมาถือวัตรปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระบรมศาสดาสั่งสอนและกำหนดไว้ คณะสงฆ์จึงเป็นสังฆมณฑลที่เกิดจากการรวมตัวของกุลบุตรที่มาจากครอบครัวต่างๆ ที่มีความแตกต่างทางความคิด การศึกษาและฐานะทางสังคม เป็นธรรมดาอยู่เองที่เมื่อมีคนที่มีความแตกต่างทั้งทางครอบครัว การศึกษาและฐานะทางสังฆมารวมตัวอยู่ด้วยกันเป็นจำนวนมาก ย่อมจะมีปัญหากระทบกระทั่งหรือแตกความสามัคคีเป็นธรรมดา พระพุทธองค์จึงแสดงพระวินัยแก่หมู่สงฆ์เพื่อใช้เป็นเสมือนเส้นด้ายไว้ร้อยภิกษุสงฆ์ซึ่งมีความแตกต่างทางสังฆมณฑลให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

บรรดาคำสอนในพระวินัยปิฎกนั้น เห็นได้ชัดว่า คำสอนเรื่องอุปัชฌายวัตรและสัทธิวิหาริกวัตรเป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่ง คือ เพื่อสร้างความสามัคคีในหมู่สงฆ์ โดยมุ่งเน้นที่ความสัมพันธ์อันดีระหว่างพระอุปัชฌาย์กับศิษย์ที่ตนได้ให้บรรพชาอุปสมบท โดยให้ทั้งสองฝ่ายมีความรู้สึกและประพฤติต่อกันเสมือนบิดากับบุตร มีแนวพิจารณาดังต่อไปนี้

1. การถือนิสัย : หลักประกันเรื่องการศึกษากฎภิกษุใหม่

หลังจากกุลบุตรเข้ามาบวชเป็นภิกษุหรือสามเณรในพระพุทธศาสนาแล้ว มีข้อกำหนดอย่างชัดเจนว่าต้องถือนิสัยในสำนักของอุปัชฌาย์จนกว่าจะครบ 5 พรรษาเพื่อจะได้มีปัญญารักษาตน หากมีพรรษารอบ 5 แล้วยังไม่มัสติปัญญาพอที่จะปกครองตัวเองได้ก็ให้ถือนิสัยอยู่ในสำนักของอุปัชฌาย์ของตนต่อไป ภิกษุที่ถือนิสัยอยู่ในสำนักพระอุปัชฌาย์จนมีปัญญารักษาตน

แล้วจะได้รับอนุญาตให้หยุดถือนิสัย เรียกว่า นิสัยมุตตะกะ ข้อกำหนดนี้สำหรับภิกษุมีสิกขาบท กำหนดให้ปฏิบัติอย่างชัดเจน (วิ.ป. (ไทย) 7/325/471-473)

จากการพิจารณาวัตรที่พระอุปัชฌาย์และสัทธินิหาริกพึงปฏิบัติต่อกันจะเห็นว่า ข้อวัตรทั้งหลายเป็นข้อกำหนดให้ทั้งสองฝ่ายได้พึงพาอาศัยกัน ซึ่งการพึ่งพาอาศัยกันนี้ถูกกำหนดไว้ในพระวินัยกำหนดเป็นกิจสำคัญที่ต้องทำตอนอุปสมบทเรียกว่า การขอนิสัย

คำว่า ขอนิสัยนี้ แปลว่า การขออยู่ด้วย คำว่า นิสัย แปลว่า การอยู่อาศัย คือ เข้ามาอยู่เพื่อจะได้อาศัย ให้เป็นผู้ดูแลในการศึกษาอบรม คำว่า อาศัย ในที่นี้ ไม่ใช่อาศัยอยู่เฉยๆ แต่เป็นการอาศัยอยู่ด้วยเพื่อให้ได้โอกาสในการศึกษาอบรมตามหลักไตรสิกขา ทั้งนี้ เพราะพระวินัยกำหนดไว้ว่า ผู้ที่เข้าสู่การอุปสมบทจะต้องมีผู้ดูแลเบื้องต้น เพราะว่าผู้ที่บวชใหม่ยังไม่รู้หลักพระธรรมวินัย ยังไม่รู้ว่าจะต้องประพฤติปฏิบัติระวังอะไรบ้าง ยังปกครองตนเองไม่ได้ ไม่มีความรู้ที่จะรักษาตน จึงต้องมีผู้ช่วยเหลือแนะนำในเบื้องต้น การขอนิสัยจึงเท่ากับว่าเป็นการขอให้พระอุปัชฌาย์เข้ามาปกครองดูแล (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต, 2540ค)

จึงกล่าวได้ว่า การที่พระพุทธองค์กำหนดให้กุลบุตรที่เข้ามาบวชใหม่ต้องถือนิสัยในสำนักของอุปัชฌาย์นั้นก็เพื่อจะได้เข้าไปอาศัยอยู่กับอุปัชฌาย์ การเข้าอาศัยตามความหมายนี้ก็เพื่อจะได้อาศัยอยู่รับฟังคำสั่งสอนหรือรับการศึกษาตามแนวทางของพระพุทธศาสนา เพื่อไปอยู่กับอุปัชฌาย์ยอมเป็นอยู่ภายใต้การปกครองของท่านเพื่อจะได้รับการอบรมสั่งสอนนั่นเอง ข้อนี้สอดคล้องกลับที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2542) กล่าวว่า “การปกครองในพระพุทธศาสนากำหนดให้อุปัชฌาย์ปกครองดูแลสัทธินิหาริกและให้อาจารย์ปกครองดูแลอันเตวาสิกด้วยการให้การศึกษาอบรม ภิกษุผู้บวชใหม่จะต้องถือนิสัยอยู่กับพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์เป็นเวลา 5 พรรษาจนกว่าจะมีปัญญารักษาตน” การที่ภิกษุใหม่ขอนิสัยหรือขอยู่อาศัยในสำนักของพระอุปัชฌาย์นั้นโดยความหมายก็คือการประกาศยอมตนให้พระอุปัชฌาย์ปกครองดูแลนั่นเอง

จึงกล่าวได้ว่า การถือนิสัยในสำนักของพระอุปัชฌาย์เป็นหลักปฏิบัติที่พระพุทธองค์กำหนดขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันให้กุลบุตรที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาใหม่ทุกคนได้รับการศึกษาอบรมพระธรรมวินัยจากพระอุปัชฌาย์ เมื่อกุลบุตรเหล่านั้นได้รับการศึกษาอบรมดีแล้วย่อมจะมีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัย ไม่ประพฤติดนเสียหยาหรือทำความเสื่อมเสียมาสู่สังคมสงฆ์ เมื่อเป็นอย่างนี้ย่อมนำมาความเรียบร้อยดีงามและความสมานสามัคคีมาสู่สังคมสงฆ์โดยรวม ในทางตรงกันข้าม หากไม่กำหนดให้กุลบุตรที่เข้ามาบวชใหม่ถือนิสัย ก็อาจทำให้กุลบุตรนั้นไม่ได้รับการ ศึกษาอบรมจากพระอุปัชฌาย์และประพฤติดนเสียหยาหรือทำความเสื่อมเสียวนวนมาสู่สังคมสงฆ์โดยรวมอันจะนำไปสู่ความแตกสามัคคีในที่สุด

2. อุปัชฌาย์วัตร : ข้อวัตรเพื่อสร้างความผูกพันระหว่างพระอุปัชฌาย์กับศิษย์

ในระหว่างที่ถือนิสัยในสำนักของพระอุปัชฌาย์อยู่นั้น พระพุทธองค์กำหนดให้ สัทธิวาทิกกระทำวัตรต่อพระอุปัชฌาย์เรียกว่า อุปัชฌาย์วัตร จากการศึกษาพบว่า อุปัชฌาย์วัตรนี้สามารถจำแนกเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นความประพฤติดุโดยเอื้อเพื่อต่อพระอุปัชฌาย์ 5 ด้าน คือ (วิ.ม. (ไทย) 4/66/82-87)

1) ประณิบัติดูแลและคอยอุปฐากรับใช้ ให้พระอุปัชฌาย์ได้รับความสะดวกสบายในชีวิตประจำวัน ทั้งการทํากิจวัตรส่วนตัว การดำเนินชีวิตและการทํากิจการต่างๆ เพื่อสังคม

2) รับการศึกษาอบรมมรรยาทและศึกษาพระธรรมวินัยด้วยความเคารพ หากศิษย์มีมรรยาทดี แดกฉานในพระธรรมวินัย ประพฤติดีปฏิบัติชอบก็ย่อมจะเป็นที่เชิดหน้าชูตาประกาศชื่อ เสี่ยงของพระอุปัชฌาย์ในทางหนึ่งด้วย

3) คอยอารักขาหรือป้องกันความเสียหายอันจะเกิดแก่พระอุปัชฌาย์

4) คอยรักษาน้ำใจและมีความเคารพในพระอุปัชฌาย์ ไม่ทำให้ท่านเสียใจ ให้เกียรติท่าน จะเดินทางไปไหนต้องบอกลา เมื่อกลับมาก็ต้องมากราบรายงานตัว จะทำการสงเคราะห์คนอื่นหรือรับการสงเคราะห์จากคนอื่นก็ต้องแจ้งให้ท่านรับทราบด้วย เพื่อไม่เป็นการข้ามหน้าข้ามตาท่าน

5) เมื่อพระอุปัชฌาย์อาพาธต้องคอยรักษาพยาบาล คอยดูแลท่านจนกว่าจะหายดี จะเห็นว่า อุปัชฌาย์วัตรที่กล่าวมานี้จัดเป็นการอุปฐากพระอุปัชฌาย์ที่จะก่อให้เกิดความสะดวกสบายแก่พระอุปัชฌาย์ พร้อมกันนั้นก็เป็นสื่อสัมพันธ์ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ สัทธิวาทิกด้วยนั่นคือจะได้รับการศึกษาอบรมจากพระอุปัชฌาย์เป็นการตอบแทน ถือเป็นการสร้างความผูกพันทางธรรมให้แก่บุคคลทั้งสองฝ่ายให้มีความใกล้ชิดกันและได้ระลึกถึงอุปการะที่ได้กระทำต่อกันแม้อกาลเวลาผ่านไปก็จะไม่อาจลืมได้

สำหรับผู้บวชใหม่ที่ยังต้องถือนิสัยกล่าวได้ว่าเป็นกิจคือมีความผูกพันให้ต้องทำเกี่ยวกับระเบียบของการถือนิสัย แต่สำหรับผู้พ้นนิสัยแล้ว กล่าวได้ว่าเป็นวัตร คือทำตามที่มีฉันทะในการที่จะทำ ไม่เป็นการบังคับ การอุปฐากในที่นี้ถ้าพิจารณาระเบียบของการถือนิสัยจะเห็นว่า น่าจะมีความมุ่งหมายพิเศษอยู่ประมาณ 2 ประการ คือ

1) การทำให้หมดความถือตัว เพราะพระวินัยที่เกี่ยวกับการถือนิสัยไม่มีการยกเว้นให้สิทธิพิเศษแก่สัทธิวาทิกหรืออันเตวาสิกรูปใดเป็นพิเศษ ดังนั้น กุลบุตรผู้เข้ามาบวชไม่ว่าจะมาจากชาติตระกูลสูง เช่น มาจากรวรรณะกษัตริย์ก็จะต้องทำหน้าที่อุปฐากพระอุปัชฌาย์ที่แม้จะเป็นคนสามัญ ความมุ่งหมายอันนี้พอที่จะกล่าวได้ว่า เป็นประโยชน์ด้านการทำลายความกระด้างด้วยมานะ หากสัทธิวาทิกถือตัวจัดไม่ยอมทํากิจการอุปฐากพระอุปัชฌาย์ย่อมยากที่จะได้รับการอบรมสั่งสอนอย่างเต็มที่

2) หวังจะให้เกิดความสนิทสนมมีความสามัคคี การได้ทํากิจการต่อกันนั้นย่อมนำมาซึ่งความสนิทสนม ความเป็นกันเอง ตลอดจนถึงจะเป็นโอกาสให้ได้รับโอวาท คำสั่งสอนที่พิเศษ

กว่าธรรมดา และเป็นการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่บัณฑิตได้วางไว้แต่ในอดีตและสืบทอดมาถึงปัจจุบัน (พุทธทาสภิกขุ, 2537)

จึงกล่าวได้ว่า อุปัชฌาย์วัตรนี้มีสาระสำคัญอยู่ที่สัทธินิหาริกได้ทำการอุปฐากบำรุงพระอุปัชฌาย์ พร้อมกันนั้นก็ถือโอกาสรับการศึกษาอบรมไปด้วย การอุปฐากนี้เป็นการทำที่ก่อให้เกิดความผาสุกแก่พระอุปัชฌาย์ เป็นการกระทำที่แสดงถึงความเคารพนับถือ ความเป็นกันเอง เป็นการกระทำให้เป็นตัวอย่างที่ดั่งตามระเบียบ หรือวัฒนธรรม และเป็นการกระทำที่ทำให้ผู้เป็นสัทธินิหาริกมีความฉลาด รอบคอบเป็นอย่างยิ่ง ประการสำคัญเป็นข้อปฏิบัติเพื่อสร้างความผูกพันใกล้ชิดระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสัทธินิหาริกได้อย่างดียิ่ง

3. สัทธินิหาริกวัตร : ข้อวัตรสำหรับปกครอง ให้การศึกษาและสงเคราะห์ศิษย์

หลังจากภิกษุใหม่มาขอณิสัยหรือกล่าวคำขออาศัยอยู่ในสำนักของพระอุปัชฌาย์แล้ว พระอุปัชฌาย์จะต้องตระหนักในหน้าที่ของตนด้วยการรับภาระที่จะปกครองและดูแลให้ภิกษุนั้นได้รับการศึกษาอบรมจนกว่าจะมีสติปัญญาปกครองดูแลตนเองได้ พระพุทธองค์กำหนดให้พระอุปัชฌาย์กระทำวัตรต่อสัทธินิหาริกเรียกว่า สัทธินิหาริกวัตร จากการศึกษาพบว่า สัทธินิหาริกวัตรนี้สามารถจำแนกเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นหลักการที่พระอุปัชฌาย์จะใช้ในการปกครองและเป็นแนวทางแห่งการ ศึกษาสำหรับสัทธินิหาริก 4 ด้าน คือ

1) เอาธุระในการให้การศึกษาอบรมแก่สัทธินิหาริก ให้ครบทั้งข้อสิกขา 3 ด้าน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และด้านสาธิป คือ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ร่วมกันมีความประพฤติเสมอกัน มีความสามัคคีกัน

2) สงเคราะห์ด้วยบาตรจีวรและบริวารอื่นๆ จากนั้นคอยให้ความช่วยเหลือด้วยกิจที่พอจะช่วยให้

3) คอยปกครองดูแลและอารักขาป้องกันความเสียหายอันจะเกิดแก่สัทธินิหาริก ให้ศิษย์รักษาดนอยู่ในเพศพรหมจรรย์ได้อย่างมั่นคง

4) เมื่อเกิดอาพาธก็เอาใจใส่พยาบาลจนตลอดชีวิต รองจนกว่าจะหาย (วิ.ม. (ไทย) 4/67/88-92)

จะเห็นว่า สัทธินิหาริกวัตรที่กล่าวมานี้มีสาระสำคัญ 4 ด้าน คือ ให้การศึกษาอบรม สงเคราะห์ด้วยบริวาร ปกครองป้องกันภัยและคอยรักษาพยาบาลยามเจ็บป่วย วัตรข้อนี้ พระพุทธองค์มีพุทธประสงค์ให้พระอุปัชฌาย์ตระหนักในหน้าที่ของตน คือ พระอุปัชฌาย์จะต้องเอาใจใส่ในการดูแลภิกษุใหม่ที่มาขอณิสัยฝากตัวเป็นศิษย์ อย่างไรก็ตาม หลักการปกครองศิษย์ในพระพุทธศาสนานั้นมีวัตถุประสงค์ก็เพื่อจะได้มีโอกาสให้การศึกษา หรือที่เรียกว่าปกครอง เพื่อให้การศึกษานั้นเอง ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

คณะสงฆ์เป็นหมู่หรือชุมชนที่มีการจัดวางระเบียบเป็นอย่างดี มีอุดมคติมีจุดมุ่งหมายว่า จะอยู่ร่วมกันด้วยความสงบเพื่อประพฤติปฏิบัติสิ่งดีงามคือการฝึกตนให้เจริญงอกงามในศีล สมาธิ ปัญญา การที่กำหนดให้มีพระอุปัชฌาย์และอาจารย์ปกครองนี้จึงเป็น

หลักประกันว่า ภิกษุผู้บวชเข้ามาใหม่จะได้รับการฝึกฝนตามหลักไตรสิกขา โดยเริ่มต้นตั้งแต่อุปสมบทใหม่ไป จนกว่าจะได้บรรลุปะเป็นพระอรหันต์และให้ภิกษุทุกรูปถือปฏิบัติพระธรรมวินัยไปในแนวเดียวกัน (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต, 2539)

จึงกล่าวได้ว่า สัทธินิหาริกวัตรนี้มีสาระสำคัญอยู่ที่การปกครองดูแลเพื่อให้ศิษย์ได้รับการ ศึกษาอบรมจากพระอุปัชฌาย์ เมื่อศิษย์ได้รับการดูแลด้วยดีจากพระอุปัชฌาย์แล้วจะก่อให้เกิดความผูกพัน ความสนิทสนมและความสามัคคีในหมู่สงฆ์

อย่างไรก็ตาม ความผูกพัน ความสนิทสนมและความสามัคคีในหมู่สงฆ์ที่กล่าวมานั้น อาจจำแนกเป็นความสัมพันธ์ 2 ระดับ คือ

1) ความสัมพันธ์ระหว่างสัทธินิหาริก (ศิษย์) กับพระอุปัชฌาย์ ความสัมพันธ์นี้จะเกิดขึ้นจากการที่พระอุปัชฌาย์และศิษย์ต่างได้ทำวัตรต่อกันดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

2) ความสัมพันธ์ระหว่างสัทธินิหาริกกับสัทธินิหาริกด้วยกัน ความสัมพันธ์นี้จะเกิดขึ้นแก่ภิกษุที่มีอุปัชฌาย์คนเดียวกัน เรียกว่า สมานุปัชฌายะ (วิ.ม.อ. (ไทย) 4/2/793) ภิกษุเหล่านี้เป็นผู้ได้รับบรรพชาและอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์คนเดียวกัน พร้อมกันนั้นก็อาจได้เคยอาศัยอยู่ในวัดพร้อมกัน เคยได้รับการสงเคราะห์จากอาจารย์เหมือนกัน หรือเคยร่วมการทำการอุปถัมภ์บำรุงพระอุปัชฌาย์ด้วยกัน การที่มีความเกี่ยวข้องกันดังกล่าวมานี้จะทำให้ภิกษุเหล่านี้มีความรักใคร่ สนิทสนมและมีความสามัคคีกัน นับถือกันและกันในฐานะเป็นศิษย์อาจารย์เดียวกัน เป็นที่น่าสังเกตว่า ภิกษุที่มีพระอุปัชฌาย์คนเดียวกันนี้มักจะมีความเป็นเอกภาพกันสูงมาก เมื่อร่วมกันทำกิจต่างๆ ก็จะทำให้ความร่วมมือกันอย่างดี ดังจะเห็นได้จากในสมัยพุทธกาล ภิกษุที่มีอุปัชฌาย์หรือมีอาจารย์คนเดียวกันมักจะร่วมการจัดการศึกษา ร่วมกันปกครองดูแลศิษย์ เมื่อมีศิษย์หรือบุคคลร่วมคณะเจ็บป่วยก็มักจะให้การรักษาพยาบาลด้วยดี (วิ.ม.อ. (ไทย) 7/5/2/302) หรือบางกรณีหากเกิดความไม่เข้าใจกัน หรือแตกแยกกันด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งก็จะมีพระอุปัชฌาย์คอยทำหน้าที่ปรับความเข้าใจหรือประสานความสามัคคีให้เกิดขึ้นโดยไม่ยากนัก

สรุป

จากการศึกษาการสร้างสามัคคีในหมู่สงฆ์ตามหลักอุปัชฌาย์วัตรและสัทธินิหาริกวัตรสรุปความได้ว่า การที่พระพุทธองค์บัญญัติให้ภิกษุถืออุปัชฌาย์และกำหนดให้พระอุปัชฌาย์ต้องปกครองดูแลสัทธินิหาริกนี้เป็นหลักประกันได้ว่า กุลบุตรผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจะได้รับการ ศึกษาตามหลักไตรสิกขาอย่างแน่นอน พร้อมกันนั้น การที่กำหนดให้ทั้งสองฝ่ายกระทำวัตรต่อกันก็เพื่อให้เกิดประโยชน์ คือ ให้เกิดความผูกพันต่อกัน ซึ่งจะมีผลพลอยได้คือเป็นการลดทูลฐิของศิษย์ ให้มีความเคารพยำเกรงในพระอุปัชฌาย์อันจะเป็นการง่ายในการฝึกหัดพัฒนาด้านอื่นๆ และเพื่อให้ทั้งสองฝ่ายได้ทำอุปการะต่อกัน อันจะก่อให้เกิดความสนิทสนม สามานสามัคคีปรองดองและความอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก อุปัชฌาย์วัตรและสัทธินิหาริกวัตรนี้ถือว่ามีประโยชน์ต่อสังคมสงฆ์ทั้งในภาวะปกติและในภาวะที่เกิดความขัดแย้ง กล่าวคือในภาวะปกติ

170วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2559)

การที่ทั้งสองฝ่ายได้ทำอุปการะต่อกัน สิ่งที่เกิดแน่นอน คือความสมานสามัคคีปรองดองอย่างแนบแน่น ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสัทธินิหาริกและรวมทั้งภิกษุร่วมพระอุปัชฌาย์ ภิกษุร่วมอาจารย์อื่นๆ ด้วย หากเกิดความขัดแย้งหรือเกิดอธิกรณ์ การที่คณะสงฆ์ได้ทำอุปการะต่อกัน การแก้ปัญหาจะเป็นไปโดยง่าย เพราะทั้งสองฝ่ายจะมีความเคารพยำเกรงกัน บางปัญหาแก้ได้ เพราะเห็นแก่พระอุปัชฌาย์หรือเพราะมีความเคารพยำเกรงในตัวพระอุปัชฌาย์ซึ่งถือว่าเป็นเสมือนผู้ให้กำเนิดในโลกแห่งพระพุทธศาสนา จึงกล่าวได้ว่า อุปัชฌาย์วัตรและสัทธินิหาริกวัตร เป็นหลักการปฏิบัติเพื่อสร้างความสามัคคีในหมู่สงฆ์ที่มีความสำคัญและควรนำเสนอให้แพร่หลายในสังคมไทยปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง : References

- กรมการศาสนา. (2542). *คู่มือพระสงฆ์ฆาธิการ*. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2557). *พฤติกรรมกรบวชของคนไทย*. รายงานผลการวิจัย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ป.หลงสมบุญ. (2549). *พจนานุกรม มคอ-ไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : เรื่องปัญญา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2542)ก. *สอนนาค-สอนจิต ชีวิตพระ ชีวิตชาวพุทธ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม.
- _____. (2540)ข. *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2540)ค. *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *สถานการณ์พระพุทธศาสนา กระแสไทยศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระโมคคัลลานเถระ. (2547). *คัมภีร์อภิธานวรรณนา*. พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ประยูรพรินต์ติ้ง.
- พุทธทาสภิกขุ. (2537). *คำสอนผู้บวชพรรษาเดียว ฉบับสมบูรณ์ของพุทธทาส*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). *พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล (ชุด 91 เล่ม)*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

